

SPOMENICI OTOKA LOPUDA OD 10. DO 13. STOLJEĆA

Lopud je drugi po veličini naseljeni elafitski otok, površine 4.63 km², a smješten je između otoka Šipana na sjeverozapadu i Koločepa na jugoistoku, pa se zbog svog položaja često naziva *Srednji otok* ili *Otok u sredini*. Na njemu su sačuvane tri crkve tzv. *južnodalmatinskog jednobrodnog kupolnog tipa*, od kojih jedna predromanička (Sv. Ivan Krstitelj) i dvije ranoromaničke (Sv. Nikola (Grčki) i Sv. Ilija). Sve su izgrađene na zapadnoj strani Lopuda. Na južnom kraju zaljeva jedinog otočkog naseljenog mjesta nalazi se Sv. Ilija u predjelu zvanom Sutiona (Sutionik), na vrhu Ivanjeg brda, ponad naselja, je crkva sv. Ivana Krstitelja, dok je sjeverno od nje, na podanku najvišeg lopudskog brda Polačica, sa strane Kuka, Sv. Nikola (Grčki). Na istočnom dijelu Ivanjeg brda nalaze se ostatci crkve sv. Petra, a na najistočnijem rtu otoka, na lokalitetu Poluge, očuvani su ostatci Sv. Maura (Tb. 8).

1. Crkva sv. Ivana Krstitelja na Ivanjem brdu (Tb. 9 - 13)

Crkva sv. Ivana Krstitelja na Ivanjem brdu prvi se put spominje godine 1269., a imena *hereditara* bilježimo nekoliko desetljeća kasnije (*Johannes de Cernecha, Mencius, Laurencius de Mence, Symeon Petri de Prodano, Andrea de Baysclava*) kada joj se navode posjedi na Lopudu.¹²⁸ V. Lisičar je smatrao da je Sv. Ivan u 14. stoljeću bio župna crkva, jer je tada podignuta veća građevina pa starije (predromaničko) zdanje postaje njezinim svetištem.¹²⁹ Međutim, ta se pretpostavka zasniva na Lisičarevu pogrešnom datiranju mlađe crkve u 14. stoljeće. Naime, odlike njezine arhitekture, kao i arhitektonska plastika upućuju na kasnije vrijeme nastanka tog spomenika, a moguće ga je datirati u zadnja desetljeća 15. ili u prvu polovinu 16. stoljeća, kada je bila veća graditeljska aktivnost na tom otoku.¹³⁰ Na to ukazuju kapiteli zapadnog portala, zato što su srodni onima u franjevačkoj crkvi Gospe od Špilice iz toga doba.

¹²⁸ Lučić, 1966: 201, 203; Lučić, 1970: 85, 93.

¹²⁹ Lisičar, 1931: 17-18, 61.

¹³⁰ U tom razdoblju izgrađeno je više spomenika, od kojih su najvažniji: župna crkva Gospa od Šunja, dominikanska crkva sv. Nikole, franjevačka crkva Gospa od Špilice i Knežev dvor. Više o tome vidi u: Lisičar, 1931: 16-17, 35-51, 61, 87-89; Marinović, 1954: 181-187; Lučić, 1993: 16-17, 19-23; Grujić, 2003: 65-72; Žmegač, 2004: 64-77; Grujić, 2005-07: 237-267; I. Fisković, 2012: 177-202.

Uzimajući u obzir da u tom periodu Sv. Ivan postaje sjedište istoimene otočke bratovštine, izgradnju novog i većeg zdanja trebalo bi prije vezati za bratovštinu negoli za funkciju župne crkve jer je to bila Gospa od Šunja.¹³¹ U prilog tome govorio bi i podatak koji u drugoj polovini 18. stoljeća donosi I. M. Matijašević (Mattei), jer piše da je Sv. Ivana utemeljila istoimena bratovština.¹³² Spomenuto se, po svemu sudeći, odnosilo na izgradnju mlađeg spomenika na Ivanjem brdu od strane bratima. Nakon ukinuća bratovštine ondje su boravile benediktinke od 1657. do 1811. godine te se uz crkvu gradi manji samostan,¹³³ a događaju se intervencije i na zapadnom pročelju (rozeta). Sv. Ivan Krstitelj je u bogoštovnoj funkciji do početka 19. stoljeća.¹³⁴ Spomenik je arheološki istražen u periodu od 1973. do 1979. godine, a voditeljica istraživanja bila je D. Beritić.¹³⁵ Iako se pretpostavljalo da se radi o slojevitom lokalitetu (zbog većeg broja ranokršćanskih ulomaka uzidanih u predromaničku građevinu),¹³⁶ na toj lokaciji nisu utvrđeni stariji slojevi arhitekture. U crkvenoj podnici pronađena je sekundarno upotrijebljena ploča s prikazom scene tauroktonije iz 3. stoljeća, a u blizini Sv. Ivana otkriven je i ulomak mramornog antičkog sarkofaga.¹³⁷ Nađeno je i više srednjovjekovnih grobova, kao i manji broj dijelova kamene plastike.¹³⁸ No, radi se o fragmentarno očuvanim nalazima koje nije moguće (preciznije) datirati.

¹³¹ Bratovština sv. Ivana utemeljena je 1424. g., a tada je sastavljen i njezin Statut koji je sličan onome Gospe od Šunja. Moguće je da je bratovština postojala i ranije, kao što je to bio slučaj s bratovštinom Gospe od Šunja ili onom Sv. Marije u Pakljeni na otoku Šipanju, te da se, poput ostalih, ravnala po običajima. Statut je potvrdilo Malo vijeće zaključkom od 1. lipnja 1460. g. Isto Vijeće je 24. travnja 1530. g. članovima bratovštine dozvolilo da se mogu okupljati na dan sv. Ivana Krstitelja u bijelim haljinama, s kukuljicama i da tako odjeveni prate crkvene ophode. Bratovštinu spominje i Miho Pracat u oporuci iz 1607. g., te joj ostavlja 10 škuda. [Vojnović, 1899: 14, 63-64; Lisičar, 1931: 89-90].

¹³² Osim tog podatka, I. M. Matijašević (Mattei) opisuje crkvu na Ivanjem brdu, tj. njezinu glavnu kapelu s oltarom i sliku Sv. *Elizabete*, kao i dva oltara u brodu, a piše i o procesiji na Veliki petak. Također, navodi da Sv. Ivan Krstitelj uživa beneficij koji godišnje daje 12 dukata, s obvezom da se služi nekoliko misa, te da crkvom upravlja kanonik I. M. Getaldić. [Lučić, 1966: 207; Lučić, 1993: 15-16].

¹³³ V. Lisičar piše da su na Ivanjem brdu boravile benediktinke od 1657. do 1811. g. i da je tada izgrađen manji samostan (za pet do šest redovnica), a spominje i to da se u Sv. Ivanu obavljalo bogoslužje do 1792. g. [Lisičar, 1931: 17-18, 50, 52].

¹³⁴ Lisičar, 1931: 18.

¹³⁵ Izvještaji, Dnevnici istraživanja i Fototeka KODU, 1973-1979.

¹³⁶ T. Marasović, 1997: 28.

¹³⁷ Izvještaj KODU, 1973 (23.10.): 1; Šarić, 1988: 114-115.

¹³⁸ Izvještaj KODU, 1973 (23.10.): 1-2.

1.1. *Arhitektura crkve*

Crkva je nepravilnog tlocrta i manjih dimenzija (6.6 x 3.7 m, debljina zidova: 60 cm). Njezine vanjske zidne stijenske razvedene su lučno završenim nišama, različitih dubina i širina, od kojih su četiri na bočnim zidovima, a tri na apsidi. Među srodnim zdanjima identično arhitektonsko rješenje, napose razvedenost eksterijera nalazimo kod Sv. Nikole (Sv. Vida) kod Donjeg Čela na Koločepu. Zapadno pročelje nije očuvano, jer je uklonjeno zbog izgradnje postojeće (veće) crkve. No, u njegovim temeljnim strukturama uočljivi su istaci na krajevima, što ukazuje na to da je postojao veći polukružni luk sred pročelja, kao i kod većine spomenika toga tipa. Od prvotnih prozorskih otvora očuvan je jedan na sjevernom zidu u prvoj (zapadnoj) niši, dok je drugi vidljiv u unutrašnjosti istočnoga traveja na južnom zidu. Potonji prozor zazidan je s vanjske strane najvjerojatnije u 17. stoljeću, zbog dogradnje sakristije i samostana. Oba svjetlosna otvora lučno su zaključena i malih su dimenzija, visina im je između 30 i 40 cm i širine su svega 15 cm. Istovjetnih su dimenzija kao i predromanički otvori na koločepskom Sv. Nikoli. Na sjevernom zidu su i dva prozora većih dimenzija (60 x 30 cm), ali nije moguće utvrditi radi li se o predromaničkim otvorima koji su tijekom naknadnih intervencija prošireni ili su ti prozori kasnije otvoreni. Tragovi zazidavanja ranijih otvora nisu vidljivi na južnom zidu, te bez dodatnih istraživanja ne možemo potvrditi njihovo postojanje. Veći svjetlosni otvor nalazi se u središnjem dijelu apsida, a riječ je o naknadnom proširivanju manjeg prozora. Spomenuto se zaključuje jer prozorski okvir presijeca obje apsidalne lezene, a i njegov oblik upućuje na kasnije vrijeme nastanka.

Uzdužne stijenske bočnih zidova podijeljene su u tri polja s pomoću dviju lezena tzv. T presjeka, a na vrhu ih povezuju polukružni lukovi. Gornji dijelovi konstrukcije (pojasnice, svod, polukalota apsida i kupola) dobro su očuvani, a u svodovima su ugrađene amfore u sva tri traveja (dvanaest) i u apsidi (pet). Istovjetan raspored uzidanih keramičkih žara zabilježen je i kod Sv. Nikole na Koločepu. Na svodu su tanka rebra od žbuke trokutastoga presjeka, koja se u tjemenu dijagonalno križaju. Takva svodna rebra bilježimo kod ranoromaničkih spomenika duž istočne obale Jadrana.¹³⁹ Među srodnim zdanjima na dubrovačkom prostoru nalazimo ih kod Sigurate u Dubrovniku i Sv. Nikole (Grčkog) na Lopudu, ali i kod tada obnovljenih starijih građevina - Sv. Nikole na Koločepu i Sv. Mihajla u Stonu.¹⁴⁰ Osim svodnih rebara, moguće je da su

¹³⁹ U Dalmaciji takva svodna rebra nalazimo kod Sv. Barbare u Trogiru i Sv. Petra u Omišu, a osobito kod dubrovačkih spomenika. Više o tome vidi u novijem pregledu (rano)srednjovjekovne graditeljske baštine u Dalmaciji: T. Marasović, 2011: 120-127, 473-477.

¹⁴⁰ Tomas, 2014: 72, 120-121, 163, 213.

u ranoj romanici, prilikom uzidavanja ranokršćanskih ulomaka u svetište, izvedeni i profilirani lukovi u gornjim dijelovima konstrukcije, jer bi takvo reljefno oblikovanje više odgovaralo ranoj romanici negoli predromanici. No, bez dodatnih istraživanja to ne možemo utvrditi. Središnji travej nad kojim se uzdiže kupola približno je jednake širine kao i ostala dva. Kupola je u cijelosti očuvana, a izvedena je na pandativima. Malih je dimenzija i veličinom odgovara promjeru ostalih predromaničkih i većini ranoromaničkih kupola toga tipa (85-90 cm). Njezino vanjsko četvrtasto tijelo razvedeno je s tri lučno završene niše na sve četiri strane, a na južnoj je i manji otvor.

U Sv. Ivanu sačuvano je izvorno kameno popločenje, izvedeno od nepravilnih ploča, a podnica svetišta povišena je za oko 10 cm. U osi istočnog para ležena nalazi se podanak oltarne ograde, s utorima za pilastre i pluteje, a dužina mu iznosi 1.88 m. Ogradi je moguće pripisati dva pluteja, isklesana od vapnenca, koje je u crkvi otkrio V. Lisičar, jer njihove dimenzije odgovaraju utorima na oltarnoj ogradi.¹⁴¹ Na obje ploče isklesana je identična geometrijska pleterna kompozicija, s učvorenim nizovima troprutih kružnica koje presijecaju dijagonalne trake. Likovno-morfološke karakteristike tih reljefa odgovaraju zreloj predromaničkoj skulpturi prve polovine ili sredine 10. stoljeća, tj. tzv. *prvom pelješkom sloju*. Srodne primjere takvih složenih geometrijskih kompozicijskih shema, s naglašenim *horror vacui*, nalazimo kod onodobnih dubrovačkih spomenika. Istovjetna kompozicija, s učvorenim kružnicama, izvedena je na ploči oltarne ograde na lokalitetu Tri crkve te na plutejima iz Sv. Petra (Velikog), katedrale i Sv. Stjepana na Pustijerni.¹⁴² Također, Lisičar je u crkvi pronašao ranokršćanski mramorni stup, sa znakom križa, a sedamdesetih godina su (prilikom uklanjanja recentnoga oltara) otkriveni i dijelovi ranokršćanske mramorne menze.¹⁴³ Iako postoji mogućnost da su ti ulomci

¹⁴¹ Ulomak lijevog (vis. 71 cm, šir. 55 cm i deb. 10 cm) i desnog (vis. 60 cm, šir. 36 cm i deb. 10 cm) pluteja oltarne ograde, isklesani su od vapnenca i nalaze se u *Župnoj zbirci* u Lopudu. Lijevi je bolje očuvan (nedostaje mu manji donji dio), dok je desni skraćen i nedostaje mu gornja zona vijenca. Oba su bila sekundarno upotrijebljena za trpezu baroknog oltara. Prvi ih je objavio V. Lisičar 1931. g., a uz opis ulomaka donosi i njihovu fotografiju [Lisičar, 1931: 11-12, sl. 12].

¹⁴² Osim na ploči s lokaliteta Tri crkve na Boninovu, istovjetni geometrijski prepleti učvorenih kružnica i dijagonalnih troprutih traka, poput onih na lopudskim reljefima, nalazimo na ulomcima pluteja i pilastara iz Sv. Petra (Velikog) (Inv. br. 1973, 2249, 3704), pluteja iz Sv. Stjepana na Pustijerni (Inv. br. 2193) i iz katedrale.

¹⁴³ Ranokršćanski mramorni stup (vis. 54 cm, šir. 30 cm) nalazi se u *Župnoj zbirci* u Lopudu. Prvi ga je objavio, uključujući i njegovu fotografiju, V. Lisičar 1931. g. [Lisičar, 1931: 12, sl. 13]. Vjerojatno je riječ o polustupu prozorskog otvora iz 5. ili 6. st. [I. Fisković, 1980a: 241]. U Izvještaju istraživanja iz 1973. g. navodi se da su prilikom uklanjanja recentnog stipesa i ploče oltara, nađeni dijelovi ranokršćanske mramorne menze [Izvještaj KODU, 1973 (23.10.): 1].

pripadali ranoromaničkom oltaru,¹⁴⁴ ugradnja starijih dijelova česta je i nakon Tridentskog koncila pa su oni mogli biti vezani i za kasniji oltar.¹⁴⁵ Stoga ne možemo donositi zaključke o njima.

1.2. Arhitektonska plastika

U spomenik je uzidano nekoliko ranokršćanskih ulomaka sa znakom križa, od kojih su tri u svetištu. Riječ je o dva impost kapitela, koji su ugrađeni kao konzole pojasnicama svoda. Vjerojatno su izvorno imali funkciju kapitela više-dijelnih prozora, a potjecali su s neke veće (otočke) građevine iz kasnog 5. ili 6. stoljeća.¹⁴⁶ Na lijevom zidu djelomično je očuvan i ulomak ploče isklesane od vapnenca.¹⁴⁷ Na njezinoj površini vidljiv je dio plitkoreljefnog profiliranog križa, proširenih krakova unutar kružnice. Po morfologiji križa ulomak odgovara skupini salonitanskih sarkofaga iz 6. stoljeća.¹⁴⁸ Također, srodan mu je jedan ulomak pluteja oltarne ograde ili sarkofaga iz kasnog 5. ili 6. stoljeća koji je pronađen prilikom istraživanja katedrale sv. Tripuna u Kotoru.¹⁴⁹ Po svemu sudeći, uzidani lopudski ulomak bio je dio ploče oltarne ograde (zbog reljefno istaknutog gornjeg vijenca) i moguće ga je datirati u kraj 5. ili u 6. stoljeće. Osim ranokršćanskih, u svetište su ugrađena dva ulomka iz kasnog 8. ili ranog 9. stoljeća. Na južnom zidu je veći reljef, s gusto raspoređenim interferirajućim arkadama, dok je manji ulomak, s nizom sukcesivno sлаганиh S motiva, ugrađen u sjeverni zid.

Dva kapitela sa znakom križa uzidana su i na ulazu u crkvu, u zid mlađe građevine, od kojih je desni identičan onima u svetištu. Riječ je o impost kapitelu koji je, poput onih iz svetišta, bio dio višedijelnog prozora i potjecao je s neke veće građevine iz kasnog 5. ili 6. stoljeća.¹⁵⁰ No, lijevi kapitel s križem i

¹⁴⁴ O ranokršćanskim ulomcima ugrađenim u (ranoromaničke) oltare pisao je I. Fisković, a bilježi ih u Dubrovniku (Sigurata), na otoku Šipanu (Sv. Mihajlo u Pakljeni i Biskupija), otoku Korčuli (Sv. Juraj nad Potironom), otoku Šolti (Sv. Jelena u Velom polju), a osobito na otoku Braču (Sv. Juraj iznad Nerežišća, Sv. Vid kod Škripa, Sv. Kuzma i Damjan iznad Smrčevika, Sv. Mihovil nad Dolom) [I. Fisković, 1970: 14-25; I. Fisković, 1999-2000: 237-249].

¹⁴⁵ U drugoj polovini 16. st., prema odlukama Tridentskog koncila, sređuju se i postrožavaju liturgijska pravila, a posebice poduzimaju mjere u pogledu čašćenja i poštovanja oltara. Ugradnja starijih ulomaka kamene plastike vrlo je česta kod baroknih oltara 17. i 18. st. [I. Fisković, 1999-2000: 248; Bailey, 2009].

¹⁴⁶ I. Fisković, 1980a: 241.

¹⁴⁷ Ulomak ploče oltarne ograde (šir. 23 cm, vis. 21 cm, deb. 8 cm; visina gornjeg vijenca: vis. 6 cm).

¹⁴⁸ I. Fisković, 1981: 105-133; Basić, 2015: 7-20.

¹⁴⁹ Jakšić, 2009-10a: 94, kat. br. 9.

¹⁵⁰ I. Fisković, 1980a: 241.

dvjema golubicama, koji se dosad interpretirao kao ranokršćanski,¹⁵¹ trebalo bi pripisati kasnijem vremenu postanka. Na tu pretpostavku upućuje način oblikovanja dviju golubica jer je njihovo tijelo tretirano dubokim i paralelnim potezima linija, što nije obilježje ranokršćanske skulpture. Isto se odnosi i na modelaciju križa koji se od ranokršćanskih odvaja svojim plasticitetom i oblikom, a to je ponajbolje uočljivo u usporedbi s tipičnim plošnim i vitkim ranokršćanskim križevima koji rese istu crkvu. Rustična izvedba dviju golubica bliska je novovjekovnom (baroknom) reljefu s prikazom sv. Venerande, na nadvratniku portala u crkvi sv. Ane u Kotoru.¹⁵² Toj dataciji odgovarao bi i naglašeni plasticitet dvostrukog kruga i križa jer takva modelacija nije svojstvena ranokršćanskoj, ali ni srednjovjekovnoj skulpturi. S obzirom na navedeno čini se da je taj kapitel rađen po nekom starijem, po svemu sudeći, ranokršćanskom uzoru, i trebalo bi ga pripisati novovjekovnom periodu. Imajući u vidu da je uzidan u zid mlađe građevine, moguće je da je nastao u vrijeme njezine izgradnje ili prilikom podizanja kasnijeg samostana. No, veći broj uzidanih ranokršćanskih ulomaka sa znakom križa valja pripisati ranoromaničkim intervencijama, zato što je ugrađivanje starije plastike često kod onovremenih spomenika srednje i južne Dalmacije, o čemu je detaljnije pisao I. Fisković.¹⁵³ Takvo uzidavanje ranijih ulomaka koji su bili dostupni pogledu vjernika, uočeno je i kod dubrovačke Sigurate. Ipak, nužno je naglasiti kako nigdje nije primjetan toliki broj križem obilježenih ulomaka kao na lopudskom zdanju¹⁵⁴ - što bi ukazivalo na promišljeno naglašavanje važnosti tog otočkog svetišta u ranoj romanici.

---

¹⁵¹ I. Fisković, 1980a: 241.

¹⁵² C. Fisković, 1953: 83; Čanak-Medić, 1989: 191, sl. 72.

¹⁵³ O ranokršćanskim ulomcima sa znakom križa ugrađenim u srednjovjekovne građevine detaljnije je pisao I. Fisković. Tako autor navodi desetak ranoromaničkih crkava na području srednje i južne Dalmacije: Sv. Petar u Omišu; Sv. Jelena u Velom polju na otoku Šolti; Sv. Mihovil nad Dolom, Sv. Juraj nad Nerežišćem, Sv. Vid kod Škripa i Sv. Kuzma i Damjan iznad Smrčevika na otoku Braču; Sv. Juraj nad Potironom i Sv. Kuzma i Damjan u Zablacu na otoku Korčuli; Sigurata u Dubrovniku; Sv. Mihajlo u Pakljeni i Biskupija na otoku Šipanu. Uglavnom se radilo o stupovima ili kapitelima bifora, nadvratnicima, dijelovima oltara, te ulomcima sarkofaga, s obvezatnim križem iz 5. i(li) 6. st., i svi su bili smišljeno uzidani u oltare ili crkvene ulaze srednjovjekovnih zdanja. I. Fisković ističe da je u pravilu riječ o spomenicima na položaju, gdje nema drugih (kasno)antičkih ostataka. Također, uočava da su neki ulomci bili sakriveni pogledu vjernika i da nisu bili obična spolija, već da su najvjerojatnije korišteni kao potvrdna veza s prvim horizontom kršćanske vjere, točnije da su imali sadržaj svojevrstnih „pseudorelikvija“ [I. Fisković, 1999-2000: 237 i d.].

¹⁵⁴ I. Fisković, 1999-2000: 237.

1.3. Lopudski relikvijar

Crkvu sv. Ivana Krstitelja na Ivanjem brdu neki istraživači dovode u vezu sa tzv. *lopudskim relikvijarom*, a radi se o jedinstvenom ranosrednjovjekovnom nalazu na širem dubrovačkom prostoru najvjerojatnije iz druge polovine 8. stoljeća.¹⁵⁵ Moćnik je u obliku pravokutne škrinje koja je obložena srebrenim limom i djelomično pozlaćena, a ures je izveden tehnikom graviranja i punciranja.¹⁵⁶ Tri manja križa pod arkadama nalaze se na prednjoj strani, po jedan veći je na bočnima, a na poklopcu je uz križ i latinski natpis u kojem se zaziva Božja milost za počinjene grijeha, te posredovanje svetaca mučenika i sv. Ivana Krstitelja.¹⁵⁷ Otkriven je godine 1929. u središtu naselja, u (kasnoantičkoj) grobnici, prilikom rušenja crkve Gospe od Začeca (Gospe od Napuča).¹⁵⁸

O tome kada je taj vrijedni otočki relikvijar dospio u grobnicu, postoje različita tumačenja. Prema Viktoru Novaku i T. Marasoviću moćnik se prvotno nalazio u crkvi sv. Ivana Krstitelja (jer se u natpisu spominje ime toga svetca), a u grobnicu je naknadno prenesen.¹⁵⁹ Spomen Krstiteljeva imena mogao bi značiti da

¹⁵⁵ U drugu polovinu 8. st. datira ga A. Milošević, koji pretpostavlja da je relikvijar proizvod sjevernotalijanskih radionica koje stvaraju u duhu merovinške umjetnosti [Katalog, 2000: 127, kat. br. III, 10; Katalog, 2001: 327, V.4]. Prema T. Marasoviću moćnik nastaje krajem 7. ili u 8. st., a V. Novak ga datira u drugu polovinu 8. ili početak 9. st. [T. Marasović, 1997: 13, V. Novak, 1940 (1930-34): 181, 183]. O *lopudskom relikvijaru* je u novije vrijeme pisao V. Lupis [Lupis, 2009: 473-480].

¹⁵⁶ Relikvijar (duž. 10.2 cm, šir. 5.7 cm i deb. 4.7 cm) je u privatnom vlasništvu u Dubrovniku (nekada u *Župnoj zbirci* u Lopudu). U obliku je pravokutne škrinje s ravnim pokretnim poklopcem, koji je spojen zakovicama i pokreće se šarnirima pričvršćenim na stražnjoj strani. U moćniku se nalazila mala srebrna posuda u kojoj su bile moći svetaca (u trenutku nalaza, 1929. g., u njoj su bili ulomci ljudskih kostiju). Visina posude iznosi 4.9 cm, a promjer pri vrhu i dnu je 3.8 cm. [Katalog, 2000: 126-127, kat. br. III, 10; Katalog, 2001: 327, V.4]

¹⁵⁷ Natpis je ispisan slovima rustične kapitale u vulgarnom latinitetu. Nedostaje polovina natpisa na lijevoj bočnoj strani, koja je zabilježena u vrijeme pronalaska relikvijara. Prema transkripciji i prijevodu V. Novaka natpis glasi: *DOMENI BEATI SANCTI BATTESTA IOHANNES ET MARTERIS INTERCEDETE PRO MEA PECCATA APVT ILLVM ET PER ILLVM QUI VOS CORONAVET* (Gospodari, blaženi, sveci, Krstitelju Ivane i mučenici, posredujte za moje grijeha kod Njega i kroz Njega koji vas okruni) [V. Novak, 1940 (1930-34): 175, 177; Katalog, 2000: 127, kat. br. III, 10; Delonga, 2000a: 73].

¹⁵⁸ Godine 1929. prilikom niveliranja terena zbog izgradnje novog dijela hotela *Pracat*, srušena je crkva Gospe od Napuča. Tom je prilikom ispod njezina praga otkrivena (kasnoantička) grobnica. Riječ je o tipu grobnice *a pozzo*, a u njoj su nađena dva mramorna ranokršćanska pilastra sa znakom križa (*Župna zbirka* u Lopudu), keramička uljanica (kojoj se izgubio trag) i srebrni ranosrednjovjekovni relikvijar. Također, navode se dva pokojnika u svećanoj odjeći koji su, nažalost, uslijed nestručnog otvaranja grobnice uništeni. [V. Novak, 1940 (1930-34): 167, 169, 172-173; Katalog, 2000: 128, kat. br. III, 10; Katalog, 2001: 327, V.4].

¹⁵⁹ V. Novak, 1940 (1930-34): 179-183, 192-194; T. Marasović, 1997: 13.

se relikvijar nalazio u crkvi njemu posvećenoj, osobito jer je riječ o jednom od važnijih lopudskih svetišta. Međutim, ta je predromanička crkva kasnijeg vremena nastanka od onoga kada se datira moćnik, pa ako ga dovodimo u vezu s njome, valja se zapitati gdje se nalazio prije njezine izgradnje i zašto, odnosno kada je prenesen u tu grobnicu, jer je Sv. Ivan Krstitelj na Ivanjem brdu do početka 19. stoljeća bio u bogoštovnoj funkciji. Drukčijeg je mišljenja Ante Milošević koji drži da je moćnik od 8. stoljeća bio u grobnici crkve Gospe od Napuča.¹⁶⁰ Autor pretpostavlja da je ondje postojala ranokršćanska građevina, koju je u drugoj polovini 8. stoljeća obnovio nepoznati naručitelj relikvijara i u njezinu grobnicu (*sepulcrum altaris*) pohranio nove relikvije.¹⁶¹ Iako otkriće te grobnice upućuje na mogućnost da se ondje nalazila neka starija crkva, za njezinu su potvrdu nužna arheološka istraživanja. Obnova te (neutvrđene) građevine u ranom srednjem vijeku, kako to pretpostavlja autor, zasniva se isključivo na dataciji relikvijara i o njoj nemamo materijalnih dokaza. S tim u vezi treba napomenuti da je moćnik možda naknadno donesen u tu grobnicu, jer se u nju moglo pristupiti iz kasnije Gospine crkve.¹⁶² U tom pogledu valja istaknuti i to da arhivski izvori svjedoče kako je to lopudsko svetište od 16. do 19. stoljeća povremeno zamjenjivalo udaljenu župnu crkvu Gospe od Šunja, što otvara mogućnost da je taj vrijedni relikvijar mogao u tom periodu biti prenesen u grobnicu.¹⁶³ Nažalost, uslijed nestručnog otvaranja grobnice uništena su dva pokojnika u svečanoj odjeći,¹⁶⁴ koji bi nam najvjerojatnije dali odgovor na to je li moćnik oduvijek bio u njoj, kako to misli Milošević, ili je u nju kasnije prenesen. Odgovore na ta pitanja vjerojatno kriju arhivski izvori, pa bi ih valjalo podrobnije proučiti prije donošenja konkretnijih zaključaka o tom neobičnom relikvijaru s Lopuda. Stoga zasad nije moguće utvrditi je li se taj moćnik nalazio u Sv. Ivanu Krstitelju.

* * *

Crkva sv. Ivana Krstitelja na Ivanjem brdu izgrađena je u prvoj polovini ili sredini 10. stoljeća, što se zaključuje na temelju analize njezine arhitekture

¹⁶⁰ Katalog, 2000: 128, kat. br. III, 10; Katalog, 2001: 327, V.4.

¹⁶¹ Katalog, 2001: 128, kat. br. III, 10; Katalog, 2001: 327, V.4.

¹⁶² V. Novak, 1940 (1930-34): 169.

¹⁶³ O crkvi Gospe od Napuča ne zna se mnogo. Njezin kratki opis prvi donosi I. M. Matijašević (Mattei) 1773. g., a opisuje ju i V. Lisičar početkom 20. st. [Lučić, 1993: 23; Lisičar, 1931: 51]. Crkva je od 16. do 19. st. povremeno zamjenjivala udaljenu otočku župnu crkvu Gospe od Šunja, a u 17. i 18. st. uz nju je bio manji samostan benediktinki. [Lisičar, 1931: 51-52; V. Novak, 1940 (1930-34): 167-168].

¹⁶⁴ V. Novak, 1940 (1930-34): 167, 169, 172-173.

i skulpture. Među srodnim spomenicima sličnost je uočena s onovremenim koločepskim Sv. Nikolom (Sv. Vidom) kod Donjeg Čela. Na predromaničko podrijetlo lopudskog zdanja ukazuju nam ulomci liturgijskog namještaja, koje je moguće dovesti u vezu s dubrovačkim reljefima iz prve polovine ili sredine 10. stoljeća (lokalitet Tri crkve, Sv. Petar (Veliki), katedrala i Sv. Stjepan na Pustijerni). Građevina je najvjerojatnije obnovljena u ranoj romanici, na što upućuju svodna rebra i uzidavanje ranokršćanskih ulomaka sa znakom križa. Veći broj križem obilježenih ulomaka ukazuje na promišljeno naglašavanje važnosti tog otočkog zdanja u ranoj romanici, a da se radilo o značajnijem svetištu mogao bi govoriti i njegov položaj na vrhu strme uzvisine.